

Gerechtigheid is geschied?

Enkele reacties in Vlaanderen op het gebruik van het vuurpeloton
(1944-1950)

MATHIEU VANHAELEWYN

“De doodstraf is afgeschaft”, zo luidt sinds kort het artikel dat deze afschaffing in de Belgische Grondwet verankert.¹ Bij wet van 10 juli 1996 werd de doodstraf namelijk afgeschaft.² Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog voerden diverse landen de kapitale straf (opnieuw) in om collaborateurs te bestraffen.³ In België werden er in de periode 1944-1950 242 van de 2.940 uitgesproken doodstraffen metterdaad uitgevoerd.⁴ Dit artikel is gebaseerd op een scriptie waarin wij het discours onderzochten dat toen in België werd gevoerd rond de (uitvoering van de) doodstraf.⁵ Het betrof een studie van, voornamelijk maar niet uitsluitend, Vlaamse tijdschriften en dagbladen. Onze aandacht ging daarbij vooral uit naar de (veelal progressieve) milieus waarvan mag worden verondersteld dat zij tegen de doodstraf gekant waren.⁶ Hielden zij na de oorlog vast aan de principiële aversie voor de doodstraf of werden de principes, beïnvloed door het verlies in eigen rangen, korte tijd opgeborg en om de ‘incivieken’ met de hardst mogelijke hand te straffen?

1. Het voorstel werd door de Senaat aangenomen op 13 januari 2005.

2. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1995-1996, 453/7, 13 juni 1996.

3. Onder andere Nederland, Noorwegen en Denemarken voerden de reeds afgeschafte doodstraf opnieuw in.

4. Krijgsraden en -hoven spraken 2.940 doodstraffen uit: 1.247 daarvan gebeurden op tegenspraak en werden uitgesproken tegen 1.202 personen; 1.693 werden uitgesproken bij verstek. (J. GILISSEN, *Étude statistique sur la répression de l'incivisme*, in: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, jg. 31, 1951, nr. 5, pp. 571-572).

5. M. VANHAELEWYN, *Gerechtigheid is geschied/t? Het discours over de doodstraffen haar tenuitvoerlegging in België tijdens de zuiveringen na de Tweede Wereldoorlog* UGent, departement Nieuwste Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2004. De auteur werkt momenteel aan een publicatie over de naoorlogse terechtstellingen, die in het najaar van 2006 zal verschijnen bij de uitgeverij Van Halewyck.

6. De bestudeerde periodieken zijn: *Debat: vrije tribune voor problemen van onzen tijd*; *De stem der vrije gedachte*; *De stem van onze afwezigen: Maandblad van de Nationale Unie der Moeders en Vrouwen van Gefusilleerden en Overleden Politieke Gevangenen*; *De Vlaamse Gids*; *Dietsche Warande en Belfort*; *Golfslag*; *Journal des Tribunaux*; *Kultuurleven*; *Neohumanisme: orgaan van het Liberaal Vlaamsch Studentenverbond*; *Opbouw: orgaan van de Socialistische Vlaamse Studentenbeweging*; *Parool: socialistisch weekblad*; *Rechtskundig Weekblad*; *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*; *Streven*; *Het Volksbelang* en *Vrij Onderzoek*.

De doodstraf in België

In 1944 gold België nog als Europa's aanvoerder inzake het niet uitvoeren van de doodstraf. De dood door onthoofding was een erfenis uit Napoleons *Code Pénal* (1810). Na 1830 werd de straf nimmer opgelegd voor politieke misdrijven – het ontstaan van België zélf was zo'n misdrijf geweest! Voor zaken van gemeenrecht zouden tussen 1835 en 1863 'slechts' 55 van de 848 ter dood veroordeelden worden onthoofd.⁷ Daarna werd in België geen enkele doodstraf wegens gemeenrecht uitgevoerd – één geval tijdens de Eerste Wereldoorlog uitgezonderd. Hoewel de straf bleef staan in het *Strafwetboek* (SWB) van 1867, volgden alle ministers die na de liberaal Jules Bara (1865-1870) Justitie in hun portefeuille kregen diens politiek van stelselmatige omzetting.⁸ Zo werd het in België usance de uitgesproken doodstraf 'automatisch' om te zetten in levenslange dwangarbeid. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden elf soldaten gefusilleerd – de tol voor desertie en insubordinatie in oorlogstijd. Eén militair, de onderofficier Emiel Verfaille die zijn zwangere verloofde had vermoord, werd onthoofd. Koning Albert I vond het niet correct Verfailles leven te sparen terwijl zijn wapenbroeders aan het front vochten.⁹ De 42 activisten die na de oorlog de doodstraf kregen – zoals August Borms – werden begenadigd door de minister van Justitie, de socialist Emile Vandervelde, en dus niet terechtgesteld.¹⁰

Tijdens de Tweede Wereldoorlog collaboreerde een klein deel van de Belgische bevolking om diverse redenen met de Duitse bezetter. Met hen werd na de bevrijding afgerekend. Daar de 'misdaden tegen de veiligheid van de staat' voor het militair gerecht kwamen, én het nog oorlogstijd was (tot juni 1949!) werd er gefusilleerd en niét onthoofd.¹¹ De laatste executie in 1950 was tevens het laatste voltrokken doodvonnis in België; justitieminister Ludovic Moyersoen (CVP) vond het onaanvaardbaar nog mensen te executeren jaren na hun veroordeling.¹² De doodstraf werd nog wel uitgesproken maar de traditie van genade werd herno-

7. G. DENECKERE, *Off with their Heads. The Death Penalty in Belgium*, in: *The Low Countries*, Rekkem, 2000, p. 80.

8. T. COLLIGNON, *Faut-il-supprimer la peine de mort?*, in: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, jg. 28, 1948, nr. 4, pp. 348-349.

9. S. DEBAEKE, *De laatste onthoofding*, Koksijde, 1996.

10. M. DEKKERS, *De strafrechtelijke vervolging van het activisme. Deel III: De omvang. Besluiten*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 62, 2003, nr. 1, p. 26.

11. De Besluitwet van 14 september 1918 regelde o.m. dat ter dood veroordeelden voor het vuurpeloton kunnen komen als ze veroordeeld zijn voor een misdrijf tegen de uitwendige veiligheid van de staat of wanneer ze, in oorlogstijd, door een militair rechtscollege veroordeeld waren.

12. S. MATTHÉ, *Het 'tweede deel' van de repressie. De vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog*, RUGent, departement Nieuwste Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002, pp. 148-149.

men tot 1996.¹³ Deze historische schets onderstreept de ongewone aard van de 242 executies die België voor de periode 1944-1950 op zijn conto heeft staan.

Van de 237 Belgen was 44% Nederlandstalig.¹⁴ We tellen ‘slechts’ vier vrouwen. In Vlaanderen vonden er 106 terechtstellingen plaats, in Wallonië 122 en in Brussel 14.¹⁵ Met elk 66 executies spanden 1945 en 1947 de kroon. Europees gezien spraken Belgische rechtbanken, in verhouding tot het bevolkingsaantal, de meeste doodvonnissen uit. Het aantal uitgevoerde doodstraffen (8%) was echter veruit het laagst.¹⁶

Toen de krant nog “een meneer” was?¹⁷

Hoe berichtten de Vlaamse dagbladen over de executies?¹⁸ Die gebeurden in het openbaar, dus in het bijzijn van de pers. Goed twee maanden na de bevrijding van Brussel werd voor het eerst gefusilleerd. Niets te vroeg voor *De Roode Vaan*, die sinds oktober 1944 herhaaldelijk insisterde op een executie. Haast elk bericht over uitgesproken doodstraffen ging in die krant gepaard met de vraag “*voor wanneer de terechtstelling?*”, of “*wanneer wordt het eerste doodvonnis voltrokken?*”¹⁹ Toen op 13 november de eerste veroordeelden voor het vuurpeloton stierven, blokletterde ze laconiek “*het werd tijd!*”²⁰ Hoe anders rapporteert *Het Laatste Nieuws*: heel sec maar op het saillante af wordt aan elke gebeurtenis aandacht gespendeerd. We lezen zowaar wat men als galgenmaal vroeg – het is een dunne lijn die nieuwsgierigheid van sensatiezucht scheidt. Men blijft echter welvoeglijk over het fatale moment: “*De schoten knallen. De twee lichamen zakken een weinig ineen. Het is precies 8 uur. De twee mannen zijn op slag gedood; ieder is precies in het*

13. Dit nam niet weg dat de doodstraf door twee wetten nog werd ingevoerd: voor ontvoering waarbij het slachtoffer werd gemarteld of gedood (1975) en voor vliegtuigkaping met dodelijke afloop (1976).

14. Onder de 242 geëxecuteerden bevonden zich naast de 237 Belgen ook twee Duitsers, één Fransman, één Luxemburger en één Pool.

15. J. GILISSEN, *Étude statistique [...]*, pp. 619-620.

16. P. LAGROU, *Een glorierijk verleden*, in: E. CORIJN (red.), *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven?*, Antwerpen, 2002, p. 68.

17. De uitspraak komt van Manu Ruys, hoofdredacteur van *De Standaard* van 1975 tot 1989.

18. In de verhandeling werkten wij met een steekproef: de geselecteerde kranten werden nageslagen op een selectie terechtstellingen. Onze steekproef betrof volgende kranten: *Het Laatste Nieuws* (liberaal), *De Nieuwe Gazet* (liberaal), *Vooruit* (socialistisch) en *De Roode Vaan* (communistisch).

19. Het beroep van Paul Herten en Hoogeveen verworpen, in: *De Roode Vaan*, 24 oktober 1944; Wanneer worden de vonnissen voltrokken, in: *De Roode Vaan*, 26 oktober 1944.

20. Het werd tijd! Paul Herten en Hoogeveen gefusilleerd!, in: *De Roode Vaan*, 15 & 16 oktober 1944.

Een Belg biedt zich aan om de Beulen van Breendonk op te knopen

De heer Stoops, Ed., uit Berchem, zendt ons afschrift van een brief door hem gezonden aan de heer Krijgsauditeur, te Mechelen :

Berchem, de 12 April 1946.

Geachte Heer,

Het monsterachtig gedrag der lustmoordenaars en de walgelijke houding van de sadist Wyss voor zijn rechters brengen woede en afschrieten onder het publiek.

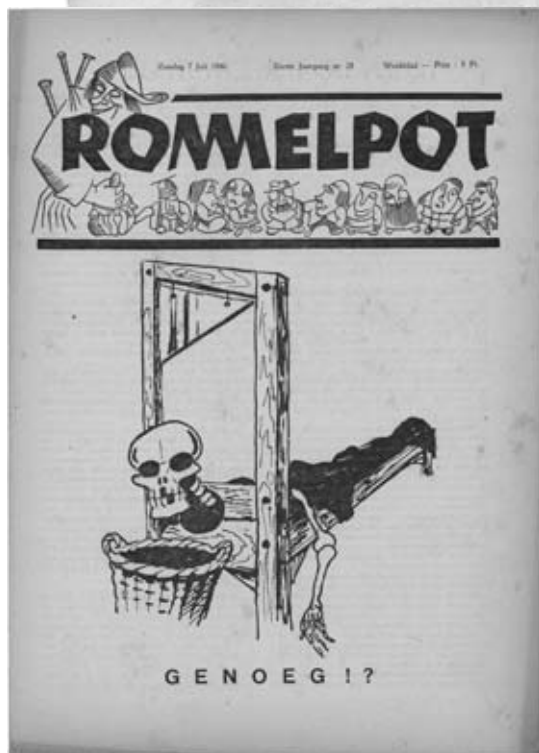
Hoe streng de uitspraak van het vonnis zal wesen, toch zal het nooit opwegen tegen hetgeen zij hun eigen volk hebben aangedaan.

Daarom richt ik mij tot U, Heer Krijgsauditeur, als oorlogsvollied 1914-1918 en als vader van een politiek gevangene die ook Breendonk heeft gekend en overleden is in het concentratiekamp te Manthausen op 16 October 1942, en verzoek ik U bekleed de woorden van Wyss te gedenken die verklaarde dat een kogel fr. 1.85 kost en te duur is om te gebruiken.

Hoe ongewoon mijn voorstel U zal toeschijnen en waarschijnlijk niet in overweging zal genomen worden, toch darf ik de eer opseisen, in naam van mijn vermoorde zoon, in naam onzer politieke gevangenen die afgeslacht zijn door de beulen van Breendonk, in naam onzer gemartelde helden, mij in hun naam de gelegenheid te verschaffen persoonlijk de strup rond deze misdadigersnek te laten leggen, dit zou grotendeels de gemoederen onzer beproefde bevolking tot rust brengen, want zulke monsters zijn geen twaalf kogels waard.

Hiermede darf ik verhoppen, Heer Krijgsauditeur, dat mijn ongewoon voorstel, hier in ons land, in overweging zal genomen worden, en teken met de meeste eerbied en hoopwachting.

STOOPS, Eduard,
Statiestraat, nr 85,
Berchem, Antwerpen

Voor en tegen executies

Brief gericht aan de Krijgsauditeur, afgedrukt in *Front*, jg. 2, 5 mei 1946, nr. 35, p. 6. Dit blad van het Onafhankelijkheidsfront (OF), de communistische weerstandsorganisatie, pleitte voor de uitvoering van de doodstraf. (ADV, VY900259)

Eerste pagina van het tegen de repressie gekante tijdschrift *Rommelpot*, jg. 1, 7 juli 1946, nr. 28 met tekening bij het artikel *Tegen de terechtstelling* (pp. 2-3). Daarin worden algemene en specifieke argumenten gebruikt tegen de uitvoering van de doodstraf. (ADV, VY313)

hart geraakt. Zij hebben in het uur van vergelding bewijs van moed gegeven en de gevangenis-aalmoezeniers hebben ze tot het laatste toe bijgestaan.”²¹

Alleen *De Roode Vaan* verloor zich niet in details. In de aanloop naar het ophangen van oorlogsmisdadigers in Neurenberg sneerde ze naar “*gazetten die hun lezers amuseren met nauwkeurige verslagen over het doen en laten der vedetten*”. Trivia deden er niet toe: “*Hoofdzaak is dat hun genadeverzoek in doovemansooren viel en ze onwederroepelijk [...] aan een stuk touw zullen betalen voor al wat ze de mensheid aandeden*.”²² Executies duren kort. Des te meer interesseerden de aanwezige reporters en het publiek zich voor alle ceremonieel errond. De man die de terechtstellingen in Brugge moest organiseren, merkte op dat het publiek afkwam op “*al dat uiterlijk vertoon*”.²³ Het ontnemen van een mensenleven blijft één van de grootste taboes. De nieuwsgierigheid was dan ook navenant en terechtstellingen waren groot nieuws voor de kranten. Zeker als het ‘grote vissen’ betrof, en vooral in de periode 1944-1947 werden soms dagen vooraf grote artikels aan de executie gewijd. Anderen mochten op minder belangstelling rekenen. Zo zorgde de eenvoudige (en onbekende) boerin Irma Swertvaeger anno 1945 niet voor de deining die Irma Laplasse sinds de jaren 1970 veroorzaakte.²⁴ Voor menig journalist was “*gerechtigheid is geschied*” een geschikte kop. Het motief van de vergelding was veruit het belangrijkste in *Vooruit*, *De Nieuwe Gazet* en *De Roode Vaan*, getuige deze koppen: “*De slachtoffers van het bloedbad te Courcelles gewroken!*” en “*De beul uit Dachau zal op zijn beurt gehangen worden*” of “*Na de martelingen van Breendonk: gerechtigheid is geschied*”. Dat *De Roode Vaan* de spreekbuis van de ‘partij der gefusilleerden’ was, valt goed te merken. Zo werden geregeld gesneuvelde partizanen met tekst en foto voorgesteld in het rubriekje “*dezen die moeten gewroken worden*”.

Af en toe schreven kranten ook over het effect van een terechtstelling op het soms massaal opgedaagde publiek. Vlak vóór de executie van de ‘beulen van Breendonk’ in 1947²⁵, pende de reporter van *De Nieuwe Gazet* in Mechelen een sfeerbeeld neer: “[...] *Over deze massa hing een wonderlijke stilte. De lust tot praten verging*

21. Hoogeveen en Herten in de gevangenis te St. Gillis gefusilleerd, in: *Het Laatste Nieuws*, 14 november 1944.

22. KWAJONGEN [= Rosa MICHAUT], Laatste dagen, in: *De Roode Vaan*, 12 & 13 oktober 1946.

23. Geciteerd bij R. DECLERCQ & J. RONDAS, 9 februari 1946. *Lucrèce Vanbillemont terechtgesteld in Brugge*, Kortrijk, 2001, p. 464.

24. De kranten volstonden met enkele regels tekst over Swertvaegers terechtstelling. Enkele kranten, zoals *De Nieuwe Gazet*, besteedden in hun kopje aandacht aan het feit dat zij de eerste vrouw was die werd geëxecuteerd. (*De Nieuwe Gazet*, 31 mei 1945).

25. Op 12 april 1947 werden twaalf in het proces van Breendonk ter dood veroordeelden geëxecuteerd. Tien werden gefusilleerd in Mechelen – waar het proces was gevoerd. Fernand Wyss – “*monstre nr. 1*” – werd in Antwerpen en Jan Pellemans in Namen terechtgesteld.

allen onder den indruk van het verschrikkelijk vertoon van menselijke gerechtigheid, dat achter deze strenge muren wachtte [...].” Toen werden de eerste veroordeelden terechtgesteld. De reporter:

“Applaus voor dezen eersten akt. ’t Publiek heeft zich al aan ’t schouwspel gewend. Elk voor zichzelf verwondert er zich over dat het zoo gemakkelijk is gegaan. Vooral bij de vrouwen. Zoozeer heeft de afkeer voor deze monsters het gevoel van ontzetting voor hun executie afgestompt. En iedereen plaatst zich zoo voordeelig mogelijk voor het tweede bedrijf. [...] Weer vijf withouten kisten. De lijken losgemaakt, eringelegd, weggedragen. Bravo!! Dan verlaten de acteurs en publiek het openluchttooneel. Veel méér met een sensatie van voldaan rechtsgevoel dan van ontzetting.”²⁶

De executie als een opvoering met acteurs en publiek, in de finale sterven de ‘protagonisten’. Deze metafoor slaat nagels met koppen. Maar dit was de executie van de ‘Breendonkbeulen’, die als een hoogmis van gerechtigheid werd beschouwd. Zelfs personen die principieel tegen de doodstraf gekant waren, maakte het weinig uit dat deze ‘monsters’ werden geëxecuteerd. Ze werden uitgespuwd. Deze ‘onmensen’ waren de collaboratie, de oorlog. Voor hen was de kogel de enige mogelijke replek. Toen later dat jaar een andere massaterechtstelling plaatsgreep, stond in *De Nieuwe Gazet* te lezen: “De menigte gaat langzaam heen. Trots al de haat, die de onmenselijke daden van deze beulen en moordenaars verwekt hebben, is ze diep onder den indruk van het tragische schouwspel. Men ziet niet onverschillig zeven en twintig menselijke wezens sterven, ook al hebben ze dan slechts het uiterlijke van den mens.”²⁷

De uitvoerders van het vonnis – een vuurpeloton van twaalf rijkswachten – werden niet verguisd zoals vroeger steevast gebeurde.²⁸ De term beul werd niet eens in de mond genomen. RIP van *De Nieuwe Gazet* stelde het zo: “Om een veroordeelde neer te schieten, kan men nog militairen vinden, die blindelings gehoorzamen moeten. Om op te hangen, heeft men echte beulen nodig. Zooals er ook echte beulen nodig zijn voor de manier van terechtstellen in Duitschland, die deze is van ’t onthoofden met de bijl.”²⁹ Sinds 1863 was de *marche au supplice* niet meer uitgegaan in België, beulen had men dus niet van doen.³⁰ Vandaar de betekenis-

26. De tien terechtstellingen te Mechelen, in: *De Nieuwe Gazet*, 12 & 13 april 1947.

27. De 27 Rexistische moordenaars in den rug gefusilleerd, in: *De Nieuwe Gazet*, 11 november 1947.

28. Zie o.a. C.L. KRUIHOF, De beul als paria. Een historisch-sociologische aantekening, in: *Mens en Maatschappij: driemaandelijks tijdschrift voor sociale wetenschappen*, jg. 54, 1979, nr. 1-2, pp. 62-75; en het recente F. VANHEMELRYCK, *Marginalen in de geschiedenis. Over beulen, joden, boeren, zigeuners en andere zondebokken*, Leuven, 2004, pp. 249-265.

29. RIP [= August MONET], Doodvonnissen voltrokken, in: *De Nieuwe Gazet*, 15 november 1944.

30. Toen er in 1918 moest worden onthoofd, was het de Franse meesterbeul A. Deibler die zich (mét guillotine) naar Veurne moest begeven. De officiële Belgische scherprechter bevond zich niet achter de frontlijn. Tijdens zijn loopbaan heeft hij nooit een doodvonnis uitgevoerd (S. DEBAEKE, *De laatste [...]*, p. 69).

verenging van dat woord: sinds de bezetting werd het altijd met de kampen (Breendonk op kop) geassocieerd.

Uit de doorgenomen kranten blijkt dat deze zich bij de verslaggeving over de uitvoering van de doodstraf eerder gedroegen als een bloedhond dan als een waakhond.³¹ Gezien de actualiteit van het thema wijdden ze veel ruimte aan de repressie, de strafuitvoering inclusief. Wat de doodstraf betreft, ging men soms de sensationele toer op. Vooral bij gewichtige veroordeelden kon men vaak tot in de details lezen hoe de executie werd voorbereid, wanneer en door wie de veroordeelde werd ingelicht over zijn lot, hoe hij de nacht had doorgebracht enz. Doodstraffen en executies kregen een vette letter, veroordeelden werden met naam en toenaam (en soms adres) vermeld, kranten als *De Nieuwe Gazet* en *De Roode Vaan* schreeuwden geregeld om bloed. Het is dus niet verwonderlijk dat men in juristenkringen de wenkbrauwen fronste. Kranten vertolken immers niet alleen de publieke opinie, ze vormen ze ook.

De openbaarheid ter discussie in het parlement

De terechtstellingen, die overeenkomstig art. 9 van het *Strafwetboek* in het openbaar moesten gebeuren, baarden ook het parlement zorgen. Einde 1945 diende justitieminister Marcel Grégoire een voorstel in om collaborateurs te executeren met een beperkt of zelfs zonder publiek.³² Hij toont zich bekend met de massamedia wanneer hij stelt dat het *“door middel van de pers en het uitzenden van nieuwsberichten langs de radio mogelijk [is] aan al de burgers [...] bekend te maken dat gerechtigheid is geschied”*.³³ De justitiecommissie van de Kamer betreurde het *“wetsbepalingen te moeten goedkeuren naar aanleiding van de uitvoering van uitspraken tot de doodstraf”*. De verslaggever, de liberaal Henri Heuse, noteerde de weezin van de commissieleden voor de *“straf uit vroeger tijden, hoewel zij aannemen, dat voor de bestraffing van de misdaden tegen het vaderland [...] en van de moordenaars die onder de bezetting ongestraft hun vuig werk verrichtten, het Gerecht, hoe streng het ook weze, zijn loop moet volgen”*.³⁴ De commissie nam het voorstel aan maar wees op het respect voor de menselijke waardigheid van de veroordeelde *“vooral van af het oogenblik, waarop hem mededeling wordt gedaan, dat zijn genadeverzoek wordt verworpen”*. Daarom moesten mededeling en terechtstelling zo

31. We ontleenden deze formulering aan Dirk Voorhoof (D. VOORHOOF, *De relatie tussen media en justitie*, Brussel, 1998, p. 7).

32. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1945-1946, 21, 4 december 1945, p. 1.

33. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1945-1946, 21, 4 december 1945, p. 2.

34. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1945-1946, 50, 20 december 1945, p. 1.

35. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1945-1946, 50, 20 december 1945, p. 2.

dicht mogelijk bij elkaar liggen. Ook moest de (verplichte) bekendmaking beperkt blijven *“want er kan geen sprake van zijn bij diegenen die belust zijn op dramatisch vertoon, de akelige nieuwsgierigheid van een terechtstelling te voldoen”*. Kranten moesten zich van *“elke photographische publiciteit”* onthouden.³⁵

Door de ontbinding van de Kamer in januari 1946 moest het ontwerp weer worden ingediend. Ook nu nam de Kamer het aan, na amendering door de commissie Justitie opdat het zou gelden voor alle terechtstellingen: *“Indien de openbaarheid der terechtstellingen schadelijk of, ten minste, ongezond is, dan geldt dit evenzeer in vredes- als in oorlogstijd of in een naoorlogsch tijdperk.”*³⁶ Het strandde echter in de Senaat. Daar vond de commissie dat de openbaarheid nodig was als controle voor het volk. Terechtstellingen moeten *“een karakter van grootsheid en waardigheid behouden. Een mens het leven ontnemen is soms een noodzakelijkheid die echter, ondanks alles, samen gaat met een achtergrond van treurnis en niet met een gevoel van wraak.”* Aan de *“noodzakelijke openbaarheid”* mag dus niet worden getornd, maar indien nodig is de *“uitvoerende macht gewapend om die terechtstelling het karakter van waardigheid te bewaren dat erbij past”*.³⁷ Van een afschaffing van de doodstraf is hier geen sprake; de senatoriële commissie belijdt het compromis: *“[...] indien de afschaffing van de doodstraf een daad van de wetgevende macht kan zijn, het recht van genadeverlening blijft een voorrecht van het Hoofd van de Staat”*.³⁸

Een tweede voorstel werd één jaar – ofte een zeventigtal executies – later ingediend en wilde de openbaarheid compleet afschaffen. Ziehier de korte toelichting: *“Het is billijk, dat de grootste misdadigers van de oorlogsperiode ter dood worden veroordeeld en terechtgesteld.”*

Het is echter onaannemelijk, dat de terechtstellingen aan het publiek als een schouwspel worden aangeboden en dat de Pers de gevoelens van wraak, wreedheid en zelfs sadisme prikkelt door een uitvoerig relaas van die terechtstellingen te presenteren en haar reportage met aanstotelijke clichés aan te dikken. De repressie mag geen gelegenheid zijn om lage en ongezonde gevoelens te prikkelen.

*Het is hoog tijd, dat aan dit misbruik een einde wordt gemaakt.”*³⁹

Ook de commissieleden vonden dat de openbare executies *“bij de massa een zeer verderfelijke invloed [hebben] teweeggebracht. Het volk begrijpt vooreerst niet gemakkelijk dat, waar de Staat met zulke gestrengheid de absolute onschendbaarheid van het menselijk leven verkondigt, hij zich aan zijn eigen wet niet stoort en deze zelf niet nakomt.”*⁴⁰ Cesare Lombroso, Charles Dickens en andere grote namen

36. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1946-1947, 50, 12 december 1946, p. 2.

37. Senaat, *Parlementaire Documenten*, 1946-1947, 189, 12 juni 1947, p. 3.

38. Senaat, *Parlementaire Documenten*, 1946-1947, 189, 12 juni 1947, p. 4.

39. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1947-1948, 554, 16 juni 1948, p. 1.

40. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1948-1949, 133, 19 januari 1949, p. 3.

41. Kamer, *Parlementaire Documenten*, 1948-1949, 133, 19 januari 1949, p. 6.

moeten het afschrikkend karakter van openbare terechtstellingen loochenen. Dat de openbaarheid zou nodig zijn als controle voor het volk wuift de commissie weg; daar zijn officiële aktes en getuigen voor. “Overigens blijkt het maar al te zeer dat het grootste deel van het publiek dat zich met voorliefde naar de terechtstellingen begeeft, niet datgene is dat het meest zorgen draagt voor de wettelijkheid”, schrijft verslaggever Albert De Gryse.⁴¹ Het beperken van de openbaarheid was dus niet afdoend. Weer was het de Senaat die het voorstel verwierp, en wel om de rechten van de veroordeelde te beschermen. Openbaarheid betekent immers dat de terechtstelling “op de minst onmenselijke manier” gebeurt, en geeft de veroordeelde de kans moedig te sterven “terwijl hij uiting geeft aan zijn berouw en spijt, en daardoor [...] vergiffenis verdient, en vergiffenis is een verzachting van de dood”.⁴² Het werd in de plenaire zitting van 24 oktober 1950 verworpen.⁴³ Ondertussen hadden volgens *Het Laatste Nieuws*, op 9 augustus 1950 zo’n 200 mensen de laatste terechtstelling in België bijgewoond.⁴⁴

Het Rechtskundig Weekblad van René Victor

Het in 1931 opgerichte *Rechtskundig Weekblad* was door zijn stichter, de Vlaams-liberale advocaat René Victor (1897-1984), bedoeld om de rechtswetenschap in het Nederlands te stimuleren.⁴⁵ De publicatie wilde een rol spelen in de strijd om de vernederlandsing van het gerecht.⁴⁶ De bezetting – toen het blad niet verscheen – kostte diverse personen uit de beroepsgroep die dit tijdschrift als lezers had het leven.⁴⁷ In 1946 verscheen het opnieuw, met de belofte “zoals steeds” buiten de politiek te blijven: “De vele moeilijke vraagstukken waarmede ons land en onze tijd te kampen hebben, kunnen ons, als mensch, niet onverschillig laten, maar zulks betekent geenszins, dat een professioneel orgaan als het *Rechtskundig Weekblad*, in staatkundige aangelegenheden hoeft positie te nemen, laat staan polemiek te voeren.”⁴⁸

42. Senaat, *Parlementaire Documenten*, 1949-1950, 217, 17 januari 1950, p. 3.

43. Senaat, *Parlementaire Handelingen*, 24 oktober 1950, p. 534.

44. Schmitt terechtgesteld te Antwerpen, in: *Het Laatste Nieuws*, 10 augustus 1950.

45. René Victor nam het hoofdredacteurschap waar van bij de oprichting in 1931 tot in 1984, zijn overlijdensjaar.

46. De wet van 15 juni 1935 schreef een eentalige rechtspleging in Vlaanderen en Wallonië voor. (H. VAN GOETHEM, *Gerecht*, in: R. DE SCHRUYVER (red.) *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, dl. 2, Tielt, 1998, pp.1273-1287; H. VAN GOETHEM, *Rechtskundig Weekblad*, in: *NEVB [...]*, dl. 3, p. 2567).

47. Onthulling van een gedenkteken op het gerechtshof te Antwerpen ter nagedachtenis aan de advocaten gestorven in Duitsland, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 11, 1948, nr. 21, kol. 647-653.

48. E. VAN DIEVOET, Een veilige gids, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 10, 1946, nr. 1, kol. 3-4.

49. Voor onze verhandeling namen we ook het Franstalige *Journal des Tribunaux* en de *Revue de Droit Pénal et de Criminologie* door.

De repressie was voor een groot deel werk voor magistraten en werd dan ook druk besproken in publicaties als dit.⁴⁹ Duidelijk is dat de juristen persoonlijk leed aan de kant wilden schuiven. Emiel Van Dievoet drong erop aan “*in alles dienen te blijven van het Recht, in de hoogste beteekenis van het woord. [...] Elke passie blijve ons vreemd. Ons optreden zij zoodanig, dat wij niet slechts op dit oogenblik, maar vooral ook in de toekomst, van ons zelf kunnen getuigen 'ik heb steeds en uitsluitend gehandeld naar de voorschriften van het Recht en met het oog op het welbegrepen belang van de gemeenschap'.*”⁵⁰ In dit milieu riep men openlijk op tot kalmte en respect voor de beginselen van de rechtsstaat bij de bestrafing van collaborateurs: lynchpartijen en massa-executies waren hier uit den boze. Men ging daarbij in tegen ‘de massa’ wiens verontwaardiging door de excessen van de “nazityrannie” was afgestompt, zoals een jurist stelde.⁵¹ De mening overheerste dat collaborateurs moesten worden berecht volgens ‘onze’ en niet ‘hun’ [lees: nazi’s en aanhangers] maatstaven. Bovendien moest er billijk worden gestraft. Men protesteerde tegen het feit dat aanvankelijk strenger werd gestraft dan later: “*Onder die 76.000 collaborateurs [die vervolgd werden wegens (para)militaire collaboratie], bevindt zich een zeker aantal ellendelingen [sic] die door een meedoogenlooze repressie dienen getroffen. Maar daarnaast, blijft nog de groote massa.*”⁵²

Het *Rechtskundig Weekblad*, met Victor op kop, was tegen de doodstraf. Zo werd het anti-doodstrafboek van de Leidse hoogleraar Jacob Maarten Van Bemmelen met positieve kritieken bedacht.⁵³ Victor recenseerde het boek zélf en schreef de hoop neer dat “*waar wij in België volop staan midden in de periode van de 'inflatie van de doodstraf en de zware repressie, [...] het boek van Prof. Van Bemmelen zal gelezen worden door onze magistraten der Krijgsraden en der Strafrechtbanken en dat er van dit boek ook met belangstelling zal kennis worden genomen op de burelen van het Ministerie van Justitie.*”⁵⁴ Diverse malen werd het zogenaamde afschrikkingseffect van de doodstraf in vraag gesteld – zoals in een artikel dat stelde dat de rechters uit het Ancien Régime niet wisten “*hoe gevaarlijk het was het volk aan deze schrikwekkende schouwspelen gewoon te maken en zij zouden verbaasd hebben opgekeken, indien een massapsycholoog hen er op gewezen had, dat geen enkel mes zo bot wordt*

50. E. VAN DIEVOET, Een veilige gids, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 10, 1946, nr. 1, kol. 4.

51. De uitspraak komt uit een toespraak van Robert Logé die verbolgen was over de gelaten reactie van de Belgische publieke opinie over de massale interneringen. (Geciteerd bij: A.P., Men neme geen vrijheden met de vrijheid zelf, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 11, 1947, nr. 13, kol. 399-400).

52. Het vraagstuk van het incivisme en van de repressie, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 10, 1946, nr. 10, kol. 339.

53. J.M. VAN BEMMELEN, *Het probleem van de doodstraf*, Antwerpen, 1948.

54. R. VICTOR, Drie nieuwe uitgaven in de Vlaamse Rechtskundige Bibliotheek, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 11, 1948, nr. 41, kol. 1300.

55. L. MAES, De doodstraffen in het oud-Nederlandsch stadsrecht, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 10, 1947, nr. 26, kol. 835.

als dat van de terreur en dat de onmenselijkheid der wetten, spiegel van de onmenselijkheid der zeden immer tot nog meer onmenselijkheid leidt”⁵⁵ Het blad keurde het gedrag van sommige toeschouwers af, zoals bij de executie in Namen einde mei 1947 waarbij het vuurpeloton “door deze op sensatie beluste menigte toegejuicht [werd]”.⁵⁶

Branie in belletrie en poëzie

Ook in romans en poëzie lieten de naoorlogse executies hun bloederige sporen achter. Berucht is Willem Elsschots gedicht *Borms*, geschreven na de terechtstelling van August Borms op 12 april 1946. Maar ook Gerard Walschap liet zich met de kwestie in. In 1945 stuurde hij zijn vrienden een pamflet waarin hij opriep om geen politieke doodvonnissen meer te voltrekken. Walschap had het niet over “onnoemelijke vergrijpen tegen de menselijkheid [...] tegen welke uitzonderlijke bestraffing wij ons niet kunnen verzetten” – zoals de Breendonkbeulen – maar vond dat “onze beginselen van vrijheid en verdraagzaamheid ook voor hen [...] gelden die ze verworpen”. Hij voegt er aan toe: “Wij achtten dit des te meer onzen plicht daar de ter dood veroordeelden in overgrote meerderheid ver van onze vrijzinnige beginselen afstaan en hun redding ons geen voordeel, van welken aard ook, kan brengen en wij zijn van oordeel dat een ware democratie allereerst door deze humaniteit haar meerwaarde moet bewijzen tegenover de stelsels van dwang.”⁵⁷ Niemand van de bestemmingen reageerde.

Daags na Borms’ executie schreef Walschap een uitvoeriger pamflet waarin hij hem beschrijft als een “dappere dwaas [...] die voor den krijgsraad niets loochende, niets minimaliseerde en zijn volle verantwoordelijkheid opeischte”.⁵⁸ Naast de bejaarde Borms – Walschap schrijft (bewust?) verkeerdelijk dat hij 75 was in plaats van 67 – betreft hij ook de jongere oostfronter Stefaan Laureys in zijn argumen-

56. Toeschouwers bij openbare terechtstellingen, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 10, 1947, nr. 37, kol. 1215.

57. Gerard Walschap aan Alle Vrijzinnigen, 10 augustus 1945, in: C. WALSCHAP & B. WALSCHAP (ed.), *Gerard Walschap. Brieven 1921-1950*, Amsterdam, 1998, pp. 996-997.

58. Gerard Walschap aan Marnix Gijsen, 13 april 1946, in: C. WALSCHAP & B. WALSCHAP (ed.), *Gerard Walschap [...]*, p. 1057.

59. Laureys, die werd geëxecuteerd op 23 februari 1945 (en niet als derde, zoals Walschap verkeerdelijk schrijft) lijkt model te hebben gestaan voor het personage Jan Gillis in Walschaps roman *Zwart en Wit* uit 1948: M. BEYEN, *Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa. De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000*, in: J. GOTOVITCH & C. KESTELOOT (ed.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2003, p. 106. Over het leven van Stefaan Laureys: P.J. VERSTRAETE, *Stefaan Laureys of het tragische lot van een Finland- en Oostfrontvrijwilliger*, Kortrijk, 1998.

tatie.⁵⁹ Walschap:

*“Vele Belgen voelden zich moreel onwel worden toen de jonge Stefaan Laureys geëxecuteerd werd nadat hij voor zijn christenideaal had gestreden en zijn ouders wilde redden. Dat ging over telkens wanneer misdadigers tegen het gemeen recht werden neergeknald, moordenaars, verklikkers, beulen. Het kwam vaag op bij grensgevallen. Het werd acuut bij het neerschieten van den ongevaarlijken ouderling die zijn leven had verknoeid aan een foute vaderlandsliefde. Dat steunen van het humane geweten vindt geen stem. De echo van de executiesalvo’s wordt gesmoord in zwijgend ineenkrimpde harten.”*⁶⁰

Borms en Laureys (en vele anderen) waren idealisten geweest en hoe fout hun ideaal ook was, hen terechtstellen ging Walschap te ver:

*“Niemand verpinkt bij de terechtstelling van al waren het duizenden moordenaars, verklikkers en beulen, maar is het land en is het recht gebaat bij het neerschieten van den jongen Laureys en den ouden Borms en kunnen wij die executie verantwoorden in een wereldbeschouwing die juist om zulke methodes van lichtvaardig dooden het nazisme heeft verworpen?”*⁶¹ Walschap stelt het executeren van politieke misdadigers gelijk aan het nazisme:

*“Het ziet er logisch uit dat wij dat alles in volle munt betaald zetten, maar is dit niet het stelsel bestendigen volgens hetwelk overwinnende regiemmen om de beurt hun tegenstanders dooden, een internationale vendetta zonder einde? Het verschil tusschen ons en hen mag niet zijn dat zij tien en meer lijken eischten voor elken doode en wij maar een, maar dat zij onrecht pleegden en wij recht, dat zij moordden en wij straffen, dat zij straffen om te pijnigen en wij om in rechtvaardige barmhartigheid inkeer en beternis mogelijk te maken. Ons is het leven heilig.”*⁶²

Wat Walschap dacht en schreef, ging in tegen het algemeen gevoelen. In 1948 alludeerde hij hierop tijdens een lezing voor de studentenvereniging 't Zal Wel Gaan:

*“Het was tijdens de oorlog niet geraadzaam hardop te zeggen dat de Joden en de vrijmetselaars ook mensen zijn en het is nu niet ongevaarlijk hetzelfde te zeggen van de zwarten. Men moet aan de andere kant van het IJzeren Gordijn niet al te sceptisch spreken over Vadertje Stalin, aan deze niet al te geestdriftig en aan geen van beide kanten moet men hard roepen dat Hitler een groot man was, een mening waarmee men enige jaren geleden nochtans snel carrière kon maken. Het aards paradijs waar dit alles mogelijk is is nog zeer klein.”*⁶³

60. G. Walschap aan Marnix Gijsen, 13 april 1946 [...].

61. G. Walschap aan Marnix Gijsen, 13 april 1946 [...].

62. G. Walschap aan Marnix Gijsen, 13 april 1946 [...].

63. G. WALSCAP, *Voor Geestelijke Vrijheid*, Gent, 1948, p. 12.

Schrijver Marnix Gijsen, aan wie Walschap zijn pamflet had gezonden, ried hem af het te publiceren: *“Ik kan geen traan storten voor een man die ons niet alleen politiek maar ook naar den geest heeft verraden, met zijn ouden poot op te heffen voor den Hitlergroet en al goed te keuren wat dat schuim der menschheid verrichtte. Wat is het leven van een knul lijk B. tegen dat van de miljoenen sukkelaars die in de gaskamers stikten”*, schreef hij.⁶⁴ Het stuk werd niet gepubliceerd.

Aan Albert Westerlinck, die hem op 8 mei 1948 vraagt zijn eigen manifest tegen executies te ondertekenen, antwoordt Walschap dat politieke misdadigers niet zwaarder mogen worden gestraft dan misdadigers van gemeenrecht. Anders zijn die executies *“moorden met een schoon politiek voorwendsel”*.⁶⁵ En hoewel hij niet voor de beulen van Breendonk ten beste wil spreken, onderstreept hij de *“on-aanraakbaarheid van het menselijk leven”*. Walschap schrijft Westerlinck – wiens schrijfsel hij *“veel te slap”* vond⁶⁶ – dat hij zelf reeds in augustus 1945 een gelijkaardige poging had ondernomen die was mislukt *“door de lafheid van de hooggeplaatsten”* die het niet hadden willen tekenen.⁶⁷ In 1947 schreef hij daarover aan André Demedts: *“In de allereerste, gevaarlijke herrie heb ik op mijn eigen briefpapier een protest tegen de executies doorgegeven die niemand durfde tekenen. En ik heb nog veel meer gedaan dat te lang is om te melden. Er is niemand en niets meer in de hele wereld, waarde André, waartegen ik mij niet durf verzetten als ik meen dat het moet, maar theater maken ligt mij niet.”*⁶⁸ Dat hij veel had gedaan, klopt. Vaak vond hij een medestander in de Antwerpse socialistische burgervader Camille Huysmans in zijn tussenkomsten ten faveure van diverse (onterecht) gearresteerden uit zijn vrienden- of kennissenkring. Zo zou Walschap de nacht vóór de terechtstelling van de Limburgse VNV-gouwleider Theo Brouns net zo lang aan de telefoon hebben geïnsisteerd tot mevrouw Huysmans haar eega wilde wekken.⁶⁹ Huysmans’ biograaf stelt inderdaad dat deze nog naar Brussel is gereden om een poging te wagen en dat hij samen met Walschap en enkele CVP-politici een genadeverzoek voor Brouns heeft ingediend.⁷⁰ Toen hij toch werd gefusilleerd, schreef Huysmans gramstorig aan partijgenoot Herman Vos: *“Ik versta niet waarom men al de ge-*

64. Marnix Gijsen aan Gerard Walschap, 10 mei 1946: J. BORRÉ, Gerard Walschaps ‘Aan Borms’, in: *De Vlaamse Gids*, jg. 81, 1997, nr. 1, pp. 7-8.

65. Gerard Walschap aan Albert Westerlinck, 10 mei 1948, in: C. WALSCHAP & B. WALSCHAP (ed.), *Gerard Walschap [...]*, pp. 1221-1223.

66. Walschap en Westerlinck hadden na een artikel van Westerlinck in *Dietsche Warande en Belfort* (september-oktober 1947) een heftige pennenstrijd gevoerd, die blijkbaar nog niet was vergeten.

67. Gerard Walschap aan Albert Westerlinck, 10 mei 1948.

68. Gerard Walschap aan André Demedts, 9 februari 1947, in: C. WALSCHAP & B. WALSCHAP (ed.), *Gerard Walschap [...]*, pp. 1148-1950.

69. C. WALSCHAP & B. WALSCHAP (ed.), *Gerard Walschap [...]*, pp. 904-905.

70. J. HUNIN, *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, Amsterdam, 1999, pp. 417-418 en 555 (noot 48).

*straffen niet doet ophangen.*⁷¹ Want hoewel hij vanuit Londen had gepleit voor een strenge bestraffing na de bevrijding (“*Hangt op die kerels, aan boom en galg, hangt op die ganse vuile bende*”) en hoewel hij persoonlijke verliezen te verwerken had door de oorlog, was Huysmans vergevingsgezind – tot ergernis van menig partijgenoot. Maar dat deerde hem niet: “*Ik huil niet mee met de wolven, en ik blaas ook niet met de schapen*”, was zijn devies. Huysmans zette zich in, niet voor “*individus, zoals Degrelle, die zich plichtig hebben gemaakt aan koelbloedige moorden*” maar wel voor politieke dwalingen zonder medeschuld. Hij wist dat zijn standpunt velen ergerde en hield dus wijselijk dat potje gedekt. Wat niet wegnam dat Elsschot in maart 1947 zijn gedicht *Borms* wilde voorzien van de opdracht “*Aan Camiel Huysmans*”.⁷² Hij had het ook al willen opdragen aan Louis Paul Boon die hem echter had geantwoord: “*Gij hebt moed. Gij durft tegen heel de wereld stroom op te roeien. [...] Ik wil uw gedicht, aan de mens Borms, onderschrijven. Ik wil het niet aan het symbool Borms: ik heb door de trawanten van dat symbool genoeg vrienden weten neerkogelen. [...] Ge weet dat ik bij u zweer, zelfs al verdedigde gij Hitler-zélf. Maar godomme, De Ridder, als gij een gedicht aan mij wenste op te dragen, waarom dan niet met het onvergetelijke gedicht aan Van Der Lubbe*⁷³ [...]”.⁷⁴ De definitieve versie van *Borms* werd aan niemand in het bijzonder opgedragen.

De socialist Vermeulen, de liberaal Hoste en de katholiek Walgrave

In 1952, het jaar dat de minister van Justitie Joseph Pholien ten val kwam omdat hij genade verleende aan Breendonkbeul Richard De Bodt en rijkswachtkolonel-tijdens-de-oorlog Adriaan Van Copenolle vrijliet, blikte de socialist Piet Vermeulen terug op de repressie in *Vrij Onderzoek*, het blad van de gelijknamige studiekering aan de VUB. Vermeulen vond toen dat men idealiter “*een groter aantal zware schuldigen [had] moeten terechtstellen – en dit liefst onmiddellijk –, om daarna veel sneller met de kleine zaken op opportunistische wijze af te rekenen*”.⁷⁵ En hoewel dit

71. J. HUNIN, *Het enfant terrible [...]*, pp. 417-418.

72. M. SOMERS, Het Borms-gedicht van Willem Elsschot en het Nieuw Vlaams Tijdschrift, in: *Vlaanderen*, jg. 45, 1996, nr. 5, p. 270.

73. Elsschot had in 1934 een gedicht geschreven naar aanleiding van de terechtstelling in januari dat jaar in Duitsland van de Nederlandse communist Marinus Van der Lubbe, die verantwoordelijk werd gesteld voor de brand van de *Reichstag*. Beide gedichten – over twee personen die elkaars antipoden konden zijn – schreef Elsschot uit een algemeen humanistisch standpunt. Hij veroordeelde de terechtstellingen, ook al moest hij daarvoor tegen de stroom in roeien.

74. Louis Paul Boon aan Willem Elsschot, 24 maart 1947: J. MUYRES & V. VAN DE REIJT (ed.), *Als een onweder bij zomerdag. De briefwisseling tussen Louis Paul Boon en Willem Elsschot*, Amsterdam, 1989, pp. 59-63.

75. P. VERMEULEN, Laat ons niet vergeten, in: *Vrij Onderzoek*, jg. 2, 1952, nr. 3, p. 15.

niet zo was gebeurd, vindt hij: *“In moeilijke omstandigheden heeft men niet het beste, maar het best mogelijke gedaan.”*⁷⁶ Vermeylen sprak zich wel vaker over de kwestie uit, zoals in 1946 in een vrije tribune van *Le Soir*. Hij vond dat de doodstraf – *“une horrible chose, et tellement inutile”* – enkel mocht worden toegepast indien absoluut noodzakelijk, zoals bij de bestraffing van misdrijven tegen de veiligheid van de staat in oorlogstijd. *“Nous avons été sévères, plus que les Hollandais, plus que les Français. Il n’est pas question d’y revenir, car un des éléments essentiels de la justice reste l’égalité et certains grands coupables n’ont pas encore été frappés. Mais puisque nous avons conçu cette justice comme une justice de guerre, nous ne devons pas la prolonger au-delà de la guerre. Nous devons frapper les grands, et surtout les gros. Vite.”*⁷⁷ Dergelijke hardheid mag echter niet langer dan nodig duren: *“Que notre justice redevienne une justice de temps de paix, une justice de réadaptation sociale.”* Datzelfde jaar verscheen een bijdrage van Vermeylen voor een Amerikaans publiek, waarin hij stelde dat *“by the end of August [1945] 350 death sentences had been pronounced after verdicts of guilty by jury, and nearly 2,000 by default. [...] There have not yet been more than one or two death sentences executed”*.⁷⁸ Op 1 september 1945 had de 59ste terechtstelling plaats... Mogen we aannemen dat de man die de hoop uitdrukte *“to restore justice without giving away to a spirit of vengeance or too great a leniency”* zich geneerde voor dit hoger (maar realistischer) getal?

Ook Julius Hoste jr. sprak zich uit tegen de doodstraf. Hij deed dit in een artikel voor zijn krant *Het Laatste Nieuws* van 27 oktober 1947 waarin hij ze een straf van een barbaars verleden noemt, onze beschaving niet waardig. Hoste verwijt de nazi's dan ook de zeden in België (en elders) te hebben verhard: *“De geesten zijn zo misvormd, dat, wanneer men niet in bewondering opgaat voor het menigvuldige voltrekken van de doodstraffen, men als het ware buiten zijn tijd geraakt!”* en *“Het grootste verwijt dat wij aan de beulen en moordenaars van het nazisme toedichten, is, dat zij een Europa hebben nagelaten, waarin zoveel morele waarden zijn te loor gegaan, en waarin het gevoel van menselijkheid grotendeels zijn rechten verloren heeft met het gevolg, dat de doodstraf niet langer een uitzonderlijke maatregel is, die in de beschaafde landen weinig of niet wordt toegepast, maar dat deze maatregel opnieuw werkelijk ook van ons strafrecht deel uitmaakt.”*⁷⁹ Het werd tijd, aldus Hoste, om terug de christelijke waarden van onze beschaving te eerbiedigen.

76. P. VERMEYLEN, *Laat ons [...]*, p. 16.

77. P. VERMEYLEN, *La peine de mort*, in: *Le Soir*, 13 maart 1946.

78. P. VERMEYLEN, *The Punishment of Collaborators*, in: S. SIMPSON (ed.), *Belgium in Transition*, Philadelphia, 1946, p. 75.

79. J. HOSTE, *Gevolgen van het nazisme*, in: J. HOSTE, *De Strijd voor den Vrede*, Brussel, 1948, pp. 196-197.

De christelijke humanisten van *Kultuurleven* sloten hierbij aan. Hoofdredacteur Jan Hendrik Walgrave schreef in 1948 een artikel met een duidelijke titel.⁸⁰ In vergelijking met andere landen vindt Walgrave dat *“het Belgisch gerecht bij de repressie nog al gemakkelijk overgegaan [is] tot het uitspreken en uitvoeren van de doodstraf”*. Ook hij betreurt de *“algemene verruwing en herbarbarisering”* die in de plaats zijn gekomen van de *“edele en humane traditie”* van niet-uitvoeren.⁸¹ Walgrave benadert de kwestie vanuit Thomas van Aquino voor wie vergelding altijd moet gepaard gaan met liefde: een straf moet bijdragen tot de verbetering van de misdadiger. De doodstraf is géén zo’n *“poena medicinalis”* en de overheid mag haar dus enkel uitvoeren als de liefde voor de gemeenschap dit vergt. Walgrave schematiseert: *“These: De vergelding in zich is van het standpunt der rechtvaardigheid beschouwd, zedelijk toegelaten. Antithese: zij is niet zedelijk toegelaten wanneer de eisen der liefde er zich tegen verheffen. Synthese: rechtvaardigheid en liefde worden in de vergelding verzoend: a) op het vlak van het individu zelf, in de verbeteringsstraf; b) op het vlak van de gemeenschap, in de louter vergeldende straf wanneer die noodzakelijk is voor het goed van de gemeenschap, d.i. voor het algemeen welzijn.”*⁸² Het terechtstellen heeft trouwens géén afschrikkende werking op (potentiële) misdadigers en de overheid toont haar eigen zwakte door zich ervan te bedienen: *“Vooral wanneer de executies vrij talrijk zijn, ondermijnen zij bij de gewone mens de hoge idee van de menselijke waardigheid en de heilige eerbied voor het menselijk leven; terwijl het feit dat zelfs de grootste misdadigers, ofschoon streng gestraft, toch in hun leven onaangetast blijven, als een aanschouwelijk betoog voor de unieke waarde van de menselijke natuur werkt.”*⁸³ Een andere getuige à charge die Walgrave in zijn proces van de doodstraf oproept, is de onomkeerbaarheid. Meteen haalt hij uit naar de repressie: *“[...] aan het gevaar van dergelijke vergissingen zal men praktisch niet ontkomen wanneer men in passioneel beroerde tijden tot talrijke executies overgaat”*.⁸⁴ De staat beschikt trouwens over genoeg alternatieve manieren om misdadigers fysiek uit de samenleving te lichten, kogels zijn daarbij niet van doen. Walgrave onderkent dat de doodstraf in oorlogstijd soms de enige uitkomst kan zijn, maar dit is niet zo in *‘reële vreedestijd’*.⁸⁵ De oorlogstoestand in België werd nog ‘gerecht’ tot in juni 1949, de laatste terechtstellingen van collaborateurs vonden begin die maand plaats.

80. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering van de doodstraf, in: *Kultuurleven*, jg. 15, 1948, nr. 7, pp. 102-114.

81. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering [...], p. 102.

82. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering [...], p. 107.

83. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering [...], p. 112.

84. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering [...], pp. 112-113.

85. J.H. WALGRAVE, Tegen de uitvoering [...], p. 111.

Nederland: België's hoop in bange dagen?

Het is markant hoe tegenstanders van de doodstraf verwezen naar Nederland. Daar was de doodstraf sinds 1860 niet meer uitgevoerd en in 1870 afgeschaft. In 1943 werd ze tijdelijk opnieuw ingevoerd in het kader van de 'bijzondere strafrechtpleging' en dan nog slechts "voor de meest onguere elementen onder de verraders".⁸⁶ Zo geschiedde: 'slechts' 40 doodvonnissen werden uitgevoerd, de laatste in 1952. Wat een verschil met de 242 in België! Baan Van Maele schreef in het liberale studentenblad *Neohumanisme* met ontzag over Nederland dat, hoewel het niet minder dan België onder de oorlog had geleden, zuinig met de doodstraf omsprong.⁸⁷ Daarenboven werd in Nederland NSB-leider Anton Mussert gefusilleerd.⁸⁸ In Vlaanderen gebeurde dat niét met de collaboratiebonzen. Staf De Clercq overleed al in 1942, zijn opvolger Hendrik Elias zag zijn doodstraf omgezet in een vrijheidsstraf. Jef Van de Wiele, bij verstek ter dood veroordeeld, stierf in 1979. Borms, die tijdens de Tweede Wereldoorlog geen echte verantwoordelijkheid droeg, werd dan weer wél gefusilleerd! Wallonië werd gekweld door Léon Degrelle, bij verstek ter dood veroordeeld. De kranten meldden nu eens dat hij gespot was in Frankrijk, dan weer in Spanje... Hij stierf in 1994 in Málaga. Kortom, de eersten die in België werden geëxecuteerd waren hoegenaamd geen 'grote vissen'.

Er is een aantal redenen waarom doodstraf-tegenstanders zo gretig aan Nederland refereerden. Ten eerste had men er geopteerd om enkel de zware gevallen exemplarisch te executeren zodat het aantal executies binnen de perken bleef.⁸⁹ Ten tweede was al in september 1945 een Landelijk Comité van Actie tegen de doodstraf op poten gezet, met onder andere de dichteres Henriëtte Roland Holst als uithangbord.⁹⁰ Nederland kende, ten derde, een actieve schare academici die

86. Geciteerd bij: P. ROMIJN, *Snel, streng en rechtvaardig. De afrekening met de 'foute' Nederlanders 1945-1955*, Amsterdam, 2002, p. 44.

87. B. VAN MAELE, De weg terug, in: *Neohumanisme*, jg. 6, 1946, nr. 3, p. 2.

88. Door omstandigheden was de eerste terechtgestelde in Nederland niét Mussert maar de propagandist Max Blokzijl (16 maart 1946). Historicus Peter Romijn schreef dat zijn zaak duidelijk een voorbeeldfunctie had, maar dat het waarschijnlijk ligt aan het vroege voorkomen van zijn zaak dat deze *crime de plume* met de kogel werd bestraft: P. ROMIJN, *Snel, streng en rechtvaardig [...]*, p. 169.

89. De Gentse professor Florent Peeters – politiek gevangene tijdens de bezetting – kenschetste in 1951 de repressie als een nationale ramp en stelde dat "het proportioneel zeer hoge getal van onderzoeken, processen, veroordelingen en executies ons niet meer toe [laat] nog een goed figuur te slaan tussen Nederland, Frankrijk en Noorwegen": F. PEETERS, De repressie als een nationaal probleem, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 14, 1951, nr. 30, kol. 1517.

90. Roland Holst schreef dat jaar overigens een gedicht waarin ze de "rechters van het bijzondere gerechtshof" die de doodstraf velden, op de korrel nam.

een engagement tegen de doodstraf aan de dag legden, zoals Van Bemmelen. In 1948 lamenteerde Victor nog over een ingedommeld Vlaanderen:

“De gruwelijke bezettingsjaren met al het wee dat ze na zich hebben gesleept, drukken nog loodzwaar op de Vlaamse geest; veel Vlaamse kracht ging tijdens en na de bezettingsjaren verloren; de onzekerheid van de tijd en de angst voor de toekomst doen zich op intense wijze gevoelen; de overstelpende druk van de praktijk is niet bevorderlijk voor het wetenschappelijk werk.

Nochtans, in Nederland bestaan dezelfde oorzaken en toch zijn de gevolgen er anders, want zelden zagen wij bij onze noorderburen een intenser wetenschappelijk leven en werden er in Nederland meer wetenschappelijke juridische werken gepubliceerd dan sedert de bevrijdingsperiode.”⁹¹

Een andere reden is de deels gemeenschappelijke geschiedenis van beide. De repressieproblematiek was trouwens in beide landen ‘in grote lijnen’ gelijkend.

Besluit

De ‘242 van België’ bewijzen de broosheid van de rechtstaat en de vluchtigheid van principes: een wereldbrand deed de ‘feitelijke’ afschaffing van de doodstraf vergeten. In de periode 1944-1950 – toen discussie over de doodstraf géén vrijblijvende denkoefening was maar werkelijk een kwestie van leven of dood – was er in België weinig fundamenteel debat over de doodstraf. Voor velen stond het buiten kijf dat ‘verraders’ hard werden gestraft. Het leed tijdens en de ontzetting over de oorlog leidde ertoe dat zelfs tegenstanders van de doodstraf soms vrede namen met executies, tenminste voor veroordeelden van het kaliber beulen van Breendonk. Als de doodstraf al in vraag werd gesteld, gebeurde dit vaak in de beslotenheid van de eigen kring van gelijkgestemden – het was gewaagd om de ‘massa’ tegen de haren in te strijken. Nederland fungeerde als gidsland voor deze tegenstanders van de doodstraf.

De argumenten van voor- en tegenstanders zijn maar weinig veranderd: de nadruk blijft tot vandaag liggen op de afschrikkende werking enerzijds en de onherstelbaarheid anderzijds – al verzandde de discussie over de doodstraf vaak in een debat over de modaliteiten van terechtstellingen zoals in het parlement bleek. Tekenend is een passus uit een brochure: *“Jammer genoeg voor de zeden van dezen tijd, bepaalt art. 9 Swb. dat de terechtstellingen in het openbaar geschieden. Het is in ieder geval wederrechtelijk dat men sommige terechtstellingen in den rug laat geschieden. Geen enkele wettekst laat zulks toe en de bewoording “voor den kop schieten” door de*

91. R. VICTOR, Overzicht van de jongste Vlaamse rechtsliteratuur, in: *Rechtskundig Weekblad*, jg. 12, 1948, nr. 1, kol. 2.

besluitwet van 16 [sic] September 1918 gebruikt, wijst op een terechtstelling van voren."⁹²

Evenmin gewijzigd is de (ongezonde) interesse van het 'brede publiek' voor de doodstraf. Dat publiek blijkt bovendien goed zijn (elektronische) weg te vinden naar beelden van de recente reeks onthoofdingen in Irak.⁹³ Het bijwonen van een fusillade in de ochtendkilte verschilt niet veel van het digitaal getuige zijn van een onthoofding: men zoekt de gruwel uit eigen beweging op.

Duidelijk is dat over de doodstraf in België een tijdlang een soort *omerta* heerste. Het was politiek incorrect om op te komen voor ter dood veroordeelden. Wie dat wél deden waren juristen (doch niet onverdeeld) en bepaalde eliteaire figuren zoals Walgrave en recalitranten als Boon, Elsschot, Walschap en 'enfant terrible' Huysmans. Zulks was de missie van de humanist, zoals Walschap stelde: *"En verroert hij en komt hij in botsing en tegenspraak met de gangbare opvattingen van het klimaat waarin hij leeft, dan overtreedt hij niet zijn precept, gerust te laten en gerust gelaten te worden, maar dan maakt hij doodeenvoudig gebruik van zijn recht als vrij man zijn mening te zeggen. [...] hij zegt dingen die in een volwaardige cultuur moeten behandeld worden en hij heeft de nobele bedoeling zijn medemens van dienst te zijn.*"⁹⁴

92. Mannenverbond voor Katholieke Actie in het Bisdom Brugge, *Het morele en juridische aspect van de repressie*, Roeselare, 1948, p. 23.

93. I. VAN DORSSELAER, *Waarom zoveel internauten zoeken naar beelden van onthoofdingen*, in: *De Standaard*, 23 september 2004.

94. G. WALSCHAP, *Voor Geestelijke Vrijheid [...]*, pp. 11-12.